

L'obra d'Edmond Rostand, l'autor de *Cyrano de Bergerac* és filla les pompositats romàntiques

Història i anècdota dels dos 'Cyranos'

Quasi un segle després de la seva estrena, París viu de cor l'esperit del *Cyrano*, de la mà dels dos grans actors que són Jean Paul Belmondo i Gerard Depardieu.

Aquests dies París viu una de les seves paradoxes: l'apassionament renovat per l'obra teatral d'Edmond Rostand *Cyrano de Bergerac*. Darrerament, els màxims artistes del cinema francès representen l'il·lustre i tòpic personatge. Un d'ells, Jean Paul Belmondo, en l'escenari del teatre Marigny de París. L'altre, Gerard Depardieu, protagonitza un film de Jean-Paul Rappeneau. I la paradoxa es repeteix una vegada més, com en el moment de l'estrena el 1897, ara fa quasi un segle, l'entusiasme per aquesta obra que no correspon en absolut al moment literari, estètic, social i artístic de França. *Cyrano de Bergerac*, el 1990, no deixa de ser tan anacrònic, tan contra el corrent literari com en el moment en què es va estrenar, el 1897.

AL PARÍS DE FI DE SEGLE

En els últims anys del segle passat, a París triomfaven les tensions polítiques, espetegaven els escàndols financers, es produïa l'exacerbació del nacionalisme, l'*afer Dreyfus* –no oblidem que Emile Zola publica el seu manifest *J'accuse* un mes després de l'estrena de Rostand– i s'encetava el moment més racionalista i anticlerical de la Tercera República. I si el gran poeta era Stephan Mallarmé, el novel·lista triomfant fou Emile Zola i els seus deixebles, naturalistes sinistres i avorrits. I el teatre estava en mans d'hommes tan rigorosos i realistes com Antoine, que pretenia que les seves representacions de teatre fossin exactes a la vida. Així doncs, els decorats d'Antoine esdevien tan reals, tan precisos, tan complets i esgarrifosos com la descripció d'una novel·la naturalista i els autors no podien ser una altra cosa que Henri Becque, tan enutjós, maligne i concís, o Octavi Mirbeau que, satíric i amarg, tenia una certa grapa, o personatges molt pit-

jors com Paul Hervieu Bataille. Tot plegat de poca qualitat, menys encara que el *Cyrano* de Rostand. Només al teatre còmic continuava el gran prestigi de París amb dos noms: Courteline i Feydeau, que encara duren.

El conjunt no resulta extraordinari, si es té en compte que a l'última dècada del segle XIX el teatre representava el màxim prestigi com a espectacle i s'oferia en totes les seves formes: drama, comèdia, vodevil, gran guinyol, opereta, gran òpera i ballet. Llavors els escenaris atreïen els espectadors, perquè de fet no existia un altre espectacle ciutadà, ja que el cinema s'acabava de presentar a París.

Tot just els germans Lumière el novembre de 1895 havien donat a conèixer el seu invent –en el que no creien com a lucratiu– al Salon Indien del Grand Café del Boulevard des Capucines.

EDMOND ROSTAND L'AFORTUNAT

L'autor de *Cyrano*, Edmond Rostand, havia nascut a Marsella d'una família de la bona burgesia, gent rica i lletraferida. (El seu pare va perpetrar no menys de sis llibres de poemes mediocres, però plens d'una bona voluntat adorable). Més tard, la família Rostand es va traslladar a París. Com que no tenien cap preocupació d'ordre econòmic, Edmond Rostand va estudiar al primfilat i formalista col·legi Stanislas de París, on fou condeixeble de Marcel Proust, encara que no van lligar cap amistat. Hem de dir que des del primer moment el tendre Rostand va escriure amb una facilitat prodigiosa. Més tard es va enamorar d'una poetessa, Rosamond Gérard, aquella que es va inventar aquell vers: "Avui t'estimo més que ahir i menys que demà", que ha estat un notable eslògan d'una acreditada indústria de joieria per a promoure la medalla de l'amor. Di-

guem que malgrat les infidelitats un xic indiscriminades del malaltís Edmond Rostand, el matrimoni va suportar totes les proves i dels dos poetes van ser fills el biòleg Jean Rostand, que va pertànyer a diverses societats científiques, i que com el seu pare fou també membre de l'Acadèmia Francesa, i el poeta Maurice Rostand, home de poc vent a la flauta –lírica, s'entén.

APAREIX L'ACTOR COQUELIN

El cas és que Edmond Rostand havia fet uns intents més o menys reeixits de triomfar en el teatre. Després el lligà l'amistat –possiblement primer voluptuosa i després maternal– de Sarah Bernhardt, que tenia vint-i-quatre anys més que ell. I a casa de Sarah Bernhardt, Rostand conegué un dels grans actors de la segona meitat del segle XIX: ens referim a Constant Coquelin. Era l'únic monstre sagrat –frase inventada posteriorment per Jean Cocteau pensant en aquest– que es podia comparar a Sarah Bernhardt. Constant Coquelin no sols fou un gran actor: era l'actor. Va lluir en totes les especialitats del teatre francès clàssic, romàntic i còmic i ha restat com el més gran intèrpret de les obres de Molière que s'hagi conegut. Coquelin, el 1896, s'havia barallat amb la tirànica Comédie Française i havia muntat una companyia seva i cercava peces que es poguessin convertir en una novetat detonant. Com que era home perspicax –ulls enfonsats, astúcia de guineu i impaciència de fura– es va adonar de seguida de com es podia aprofitar la brillantor de Rostand i li va encomanar una obra. Aquest es va posar a la feina i reinventà un personatge, el famós escriptor del segle XVII *Cyrano de Bergerac* (1619-1655). Aquest escriptor era molt diferent del personatge de Rostand, només s'hi assemblava superficialment. El *Cyrano* de Rostand era més

GAT INVISIBLE 🐾 90

aviat fill de les pompositats romàntiques de Victor Hugo, de la gràcia d'Alexandre Dumas –D'Artagnan, concretament, i els Tres Mosqueters–, dels *matamoros* del Capitano de la *commedia dell'arte*, del vell heroisme corneillià. Tot plegat, un còctel destrament barrejat, i servit amb una retòrica gentil, un xic acrobàtica, deliciosa i estovada.

Rostand tenia un cert sentit crític i no creia encara en la seva obra, i quan la va donar a Coquelin, li va dir amb recança: "Perdoneu-me, estimat amic, per oferir-vos una obra tan inepta". Però Coquelin, pur animal de teatre, es va adonar de seguida de les possibilitats i el va encisar, d'altra banda, que el seu paper fos el més copiós del teatre francès: 1.400 versos, dos-cents més que el *Ruy Blas* de Victor Hugo.

Així, convençut, va dir a Rostand que no es capfiqués i que l'èxit era més que assegurat. I, efectivament, el 27 de desembre de 1897, en el teatre Porte Saint-Martin es va produir el deliri d'entusiasme més gran que coneix la història del teatre francès. En caure definitivament el teló, tancant cinc actes apoteòsics, sobrevingué l'explosió. Quaranta-dues vegades s'alçà la cortina com a homenatge a Rostand i a Constant Coquelin, de tal manera que, fatigats els camàlics, decidiren deixar-lo aixecat davant del públic que aplaudia embogit. L'endemà, la crítica, que havia estat més aviat adversa en les anteriors obres de Rostand, es va trastocar. El més conspicu dels crítics, l'oracle Emile Faguet –un personatge de confusa higiene, grafòman de tinta laboriosa, que era el dictador de la crítica teatral– va escriure impudicament que Rostand era igual, si no millor, que Esquil o Shakespeare. Al costat de Faguet, els austers François Sarcey i Jules Lemaitre van ponderar la transcendència d'aquella estrena.

I això ha durat fins als nostres dies, malgrat un corrent advers dels intel·lectuals que comença amb el seu contemporani Lleó Daudet, qui trobava Rostand irrisori, d'una obvietat llastimosa. André Ferdinand Hérold deia que el drama estava enginyosament imaginat i deplorablement escrit i constatava "que era una obra mestra de la vulgaritat". Rémy de Gaumont s'extremia palesant que Rostand "havia engiponat alguns dels versos més dolents que han afligit la poesia-francesa". I el maligne Jules Renard, tan envejós, escrivia secretament en el seu

Diari: "Rostand és el poeta de les multituds que es creuen minories". El frígid André Gide no era més pietós: "Cada públic té el Shakespeare que es mereix".

CYRANO I DE GAULLE

Però la severitat de tots aquests primirats i llepafils no té res a veure amb el sentiment de França. Aquell geni de la vulgaritat que va ser el general De Gaulle era un entusiasta de *Cyrano* i durant la seva estada a l'Acadèmia Militar sembla que havia compost un melodrama sobre aquest model. I evidentment, Cyrano i De Gaulle tenen molts punts comuns, començant per la insolència del seu nas. Una revista especialitzada en història ha organitzat recentment una enquesta i De Gaulle ha sortit com l'home més important que ha tingut França mai. Així doncs, no és estrany que *Cyrano* continuï escalfant al bany maria els cors simplicíssims dels vanitosos francesos. A més, amb la mateixa retòrica ressonant, el mateix valor militar, el mateix idealisme tòpic, grandios, estrofolari, amb una petita tremolor de sentimentalisme. Bé, el que se'n diu el *panache* de França.

EL VERITABLE CYRANO

El Cyrano de Rostand és l'únic dins i fora de França per a qui no coneix la literatura francesa del XVII. I no obstant... Hector Savinien de Cyrano existí, un home real, autèntic, que no va ser un gascó, sino que va nèixer a París. Tampoc no era un poeta sentimental, sino un escriptor filosòfic, partidari del lliure examen, possiblement ateu, i deixeble del materialista Pierre Gassendi. Punts de contacte, n'hi ha, com és natural. Era un home de nas prominent, lleugerament bulbós. Tenia un coratge a prova de les més cruels ferides. Era un foll dels duels, un home que parlava amb paradoxa i un tipus extravagant. Així doncs, el seu nom no va ser el de les alegries del teatre, els epigrames i els amors, com el Cyrano de Rostand, sino el de la recerca de la veritat, la persecució en defensa de les seves idees, el lluitador contra l'espirit tridentí. Un personatge lliure, misteriós i estrambòtic del qual es coneix molt poc. En vida va imprimir una tragèdia de sang i fetge, *Agrippine* d'un barroc copiós, amb uns versos esgarriats, on deia les impietats més estarrufades

contra tota mena de divinitats. Va escriure també dos grans narracions grotesques, la *Història còmica dels estats i els imperis de la Lluna*, que va publicar el 1657 i la *Història còmica dels estats i els imperis del Sol*, que aparegué cinc anys més tard. Són uns llibres d'una crítica irònica, amarga i espessa del sistema astronòmic físic de Tolomeu, de l'ortodòxia religiosa dels miracles, de l'espiritualitat i de la immortalitat de l'ànima. Aquests llibres no es van conèixer en la versió autèntica fins el 1911. Aquest Cyrano va ser tingut sempre per natural de Bergerac, al Périgord, i malgrat que no existia la més mínima mostra que justificés aquest naixement a Bergerac, en el poble l'honoraven com a fill il·lustre. Sembla que no en tenien prou amb un altre filòsof que va nèixer al segle XVIII, aquest importantíssim, l'auster Maine de Biran. Aquesta llegenda de Cyrano de Bergerac, va durar dins a 1875, en què es va descobrir la seva certificació de naixement datada el 15 de març de 1619 a la parròquia, tan significativa avui, de Saint Germain de París. Amb aquest paper es va aclarir que el seu pare era un bon burgès anomenat Savinien de Cyrano, que comprava peix per als mercats de París. Tenia una petita possessió a Mauvièrs, a la vora de Chevreuse, amb una modesta granja anomenada Bergerac. D'aquest mas i del segon cognom del seu pare, va construir el seu nom literari, Cyrano de Bergerac.

CYRANO I D'ARTAGNAN

Certament existeixen alguns punts de contacte amb el milhomes gascó que va imaginar Rostand: va tenir per ofici les armes i va servir en el cos de cadets de Gascunya, que eren els mosqueters grisos de Sa Majestat amb els quals va lluitar en el setge d'Arras el 1640. Allà potser va conèixer el vertader d'Artagnan, que era tinent del mateix cos de mosqueters. Seria curiós saber les relacions dels dos personatges que van experimentar les més glorioses transformacions fins a la immortalitat literària. Sigui com sigui, aquesta idea de les possibles relacions entre els veritables d'Artagnan i Cyrano de Bergerac va ser ja explotada per un fulltinista, Paul Feval, fill, autor d'una curiosíssima novel·la que vaig llegir quan era molt jove i que conservo a casa, que es titula *D'Artagnan contra Cyrano*. La vida de Cyrano és poc coneguda.

Alguns contemporanis recorden el personatge estrofolari, els seus duels i les seves extravagàncies i que era tan valent que el van anomenar *le démon de la bravoure*. És segur que va ser ferit en el setge d'Arras per una bala perduda i sense curar la ferida va tornar a la lluita, i resultà fora de combat d'una ferida d'espasa al coll i a l'abdomen que va estar a punt de costar-li la vida. Dels seus duels, recorden els memorialistes el més grotesc, que fou el que va mantenir victoriosament amb el mico Fagotin en el teatre de Titelles de Brioché. Havien disfressat el simi amb una vestimenta molt semblant a la del Cyrano i aquest, jutjant-se ofès, va reptar l'infeliç Fagotin a un combat mortal i el va travessar amb l'espasa. És evident que no té res d'estrany que els seus contemporanis creïssin que li faltava un bull.

Els seus *Viatges còmics a la Lluna i el Sol* són un precedent clar dels contes filosòfics del segle XVIII, des dels Gullivers de Swift, al Micromegas de Voltaire. S'ha considerat també com un llunyà precedent de la ciència-ficció que agrada tant al nostre segle. Però de tota manera això no és absolutament cert, perquè la fantasia, en el cas de Cyrano de Bergerac, només és un pretext, un emmascarament per expressar les seves idees revolucionàries. Si es llegeixen, són una crítica completa i autèntica sobre l'ortodòxia religiosa de l'absurda astronomia de l'època, i sobretot representen una exposició molt gosada de la filosofia de la naturalesa que era l'atomisme, tal com el seu amic i admirat Gassendi ensenyava. Cyrano no pretenia una altra cosa que trencar amb la tradició retrògada del cristianisme i lligar amb els antics. Així, les seves idees presenten una concepció del món lligada a l'antiguitat racionalista, sobretot a Alexandre d'Afrodísia, comentador d'Aristòtil en el segle III. Es desprèn en absolut de tot catolicisme ortodox i sobretot de totes les teologies tridentines. En cert sentit, l'especulació de Cyrano de Bergerac decideix tot el contrari de Pascal. Ell defensa que és més raonable apuntar per la no-existència de Déu, o en últim cas per la no-existència del Déu de la Teodicea tradicional. Així, no és rar que aquestes afirmacions blasfemes, les formulés amb un llenguatge mític i espès, i que maquillés les seves enormitats amb ingènues invencions com el viatge a la Lluna o el Sol.

El veritable Cyrano fou, doncs, un tipus molt diferent del sentimental espatxí i xarlatà infatigable que va imaginar Edmond Rostand. Un personatge malhumorat, inadaptat, lògic i escorxat que sostenia correspondència amb Campanella, que era amic de Gassendi, del savi físic Jacques Rouhault i que s'escribia amb el duc de Longueville-Goutier... La seva mort, sobtada i misteriosa, li va estalviar que anés a la presó com el seu admirat Teophile de Viau, o que s'hagués d'exiliar com el seu contemporani Charles de Saint-Evremont, militar i deixeble també de Gassendi que va romandre els seus últims quaranta anys de vida a Londres. (Va viure noranta-tres anys. Per cert que aquest escriptor lliure pensador que fou un dels infinits amants

de Ninon de Lenclos, a Londres es va guanyar la vida gràcies a ser el primer importador de xampany escumós, que s'acabava d'inventar.

Al costat dels seus mèrits literaris i de la seva actitud tan alliberada, aquest cavaller, que als trenta-nou anys era ja general, va finir la seva vida sent el primer propagandista del xampany a Lon-

dres, malgrat que a ell no li agradava gens).

LA 'PANACHE'

Retornant al *cyranisme* que en aquest moment domina París, a través dels dos grans actors Belmondo i Depardieu, direm que el secret de l'èxit és degut a la

seva poesia, al seu lirisme, a la seva idea de la *grandeur* francesa i a la seva resplendent vulgaritat. També, com notava molt bé Jean Paul Belmondo abans de la seva estrena al teatre Marigny, Cyrano triomfa perquè exalta una cosa molt francesa, el que el mateix autor en diu *la panache*, a la frase final. Efectivament, avui a França, com diu Belmondo, falten homes de plomall, els galls de la cresta francesa. Per tornar a De Gaulle, segons Belmondo, "un podia estimar o no la seva política, però ell sabia imposar-la: quan arribava a l'estranger, quan parlava, quan escrivia, era un actor genial" i l'actor lamenta que la vida moderna sigui tan monòtona i hagi fet desaparèixer aquests grans personatges històrics, amb una frase curiosa de George Bernanos: "La igualtat consisteix a tallar els caps que depassen la mitja dels homes".

Com que els lectors que van ser espectadors del desgraciat *Cyrano* de Josep Maria Flotats —de qui el menys que es pot dir és que és l'actor a qui menys li escau el vol de Cyrano— no poden saber com acabava realment l'obra, em permetré citar els últims tres versos de l'obra de Rostand:

"Quelque chose que sans un pli, sans une tache
J'emporte malgré vous (es llança amb l'espasa alta)
et c'est (l'espasa escapa de les seves mans i cau en braços de Le Bret i de Ragueneau)
(Roxane, inclinant-se sobre ell i besant-lo al front):
et c'est...(Cyrano obre els ulls, la reconeix i diu somrient):
Mon panache".

Quan Coquelin, el 1897, va pronunciar la frase "Mon panache", l'últim vers dels 1400, el públic es va posar dret i va estar aplaudint dues hores seguides. Això no va poder passar al Teatre Poliorama de Barcelona, perquè el senyor Flotats i els seus adaptadors, recordant que l'altre Cyrano havia escrit sobre viatges estratosfèrics se'l van emportar pels aires a la Lluna, al Sol o als llimbs, com si fos un estaquirot. Si el senyor Flotats s'atreveix a representar aquest *Cyrano* a París no tindrà l'èxit de Jean Paul Belmondo o Gérard Depardieu, en pot estar més que segur.

Nèstor Lujan

